
usmenoknjiževne korelacije

Izvorni znanstveni rad
UDK 398.8 : 811.163.42'282 : 091 Križevci(497.5)
Primljeno 2020-07-04
Prihvaćeno za tisak 2020-09-11

USMENOKNJIŽEVNI KAJKAVSKI ZAPISI STANKA MIHOLIĆA

Tanja Baran, Zagreb

Sažetak

U ovome se radu kontekstualizira i analizira usmenoknjiževni kajkavski rukopis koji je pod imenom Stanka Miholića godine 1877. zaprimljen u Matici hrvatskoj u Zagrebu. Riječ je o zapisima 38 lirskih pjesama iz križevačkoga sela Mikovca zabilježenih na kajkavskom narječju.

Propitkuje se identitet zapisivača te rukopisne zbirke, a sama se rukopisna građa razvrstava tematski i sadržajno, analizira se jezik i stil lirskih pjesama, donose se pojedine osobitosti rukopisa.

Zaključuje se da je rukopisna zbirka nastala u poticajnom ozračju zapisivanja usmene književnosti u 19. stoljeću, a da je predana u Maticu hrvatsku nakon Matičina poziva za prikupljanjem usmenoknjiževne građe godine 1877. diljem Hrvatske.

Ključne riječi: usmenoknjiževni rukopis, lirske pjesme, kajkavsko narječje, križevački kraj, Matica hrvatska

Uvod

Upitno je tko je zapisivač rukopisa od 38 pjesama iz sela Mikovca koje pripada potkalničkoj općini i župi Sveti Petar Orehovec blizu Križevaca, a koji je Stanko Miholić 1877. godine predao Matici hrvatskoj. Na rukopisu je, naime, zapisano da su pjesme prikupljene 1860. godine, a tada je Stanko Miholić imao samo tri godine. Opet, taj je Stanko Miholić, inače jedan od utemeljitelja stenografije u Hrvatskoj, rođen u Mikovcu i uistinu je po rođenju i odrastanju vezan uz to selo. Postavlja se i pitanje tko je i zašto i po kojem poticaju 1860. godine u Mikovcu zapisao te pjesme, jer to Stanko Miholić definitivno nije, i zašto su one predane Matici hrvatskoj 1877. godine.

Tijekom 19. stoljeća, naime, dogodio se procvat zapisivanja tradicijske kulture u Hrvata, pa onda i usmenoknjiževne građe. Zapisivalo se po cijelom hrvatskom prostoru. Ilirci su bili ti koji su s idejama Hrvatskoga narodnog preporoda posebice obrazovanim ljudima osvještavali hrvatski narodni identitet i stvarali ozračje prigodno za zapisivanjem svega što jest hrvatski narod i što je živio i živi, i u svijetu materijalne, i u svijetu duhovne baštine. Posebne poticaje za zapisivanjem usmene književnosti u 19. su stoljeću uputili i istaknuti hrvatski pojedinci, vrhunski intelektualci, duhovni i kulturni autoriteti, ali i tadašnje ključne hrvatske institucije. Najveći odaziv zapisivača polučili su pozivi zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca (1752. – 1827.), kao i istaknutoga povjesničara, književnika i političara Ivana Kukuljevića Sakcinskog (1816. – 1889.) u prvoj polovici ili sredinom 19. stoljeća, te Matice hrvatske i Odbora za narodni život i običaje tadašnje JAZU u drugoj polovici ili krajem 19. stoljeća.

Po tim se poticajima zapisivalo i u križevačkom kraju. Tijekom 19. stoljeća stvoren je korpus od petnaestak usmenoknjiževnih rukopisa. Nastali su u različitim križevačkim sredinama, u različitim vremenima, po različitim poticajima. Pojedini zapisi nastali su bez ikakvih naputaka, isključivo prema osobnom nahođenju zapisivača za prikupljanjem križevačke narodne baštine, a neki su nastali prema naputcima za zapisivanjem spomenutih istaknutih pojedinaca ili ustanove. Kazivači su ponegdje znani, a negdje su njihova imena izostavljena. Zapisana se građa razlikuje po sadržaju, žanrovima, po veličini i cjelovitosti zapisa. Svaka od petnaestak rukopisnih zbirki ima svoga zapisivača i svoje specifičnosti. Rukopis Stanka Miholića jedan je od njih.

1. Od uglednoga hrvatskog stenografa do promicatelja usmene književnosti rodnoga kraja

U knjizi “Znameniti i zaslužni Hrvati od 925.-1925.” Velimir Deželić stariji Stanka Miholića određuje kao profesora, učitelja stenografije, tajnika Hrvatskoga stenografskog društva u Zagrebu, kao i urednika društvenoga časopisa “Stenograf”. Deželić piše da se Stanko Miholić rodio u Mikovcu (kotar križevački) 3. listopada 1857. te da je pučku školu završio u Križevcima, gimnaziju i sveučilište u Zagrebu, da je godine 1882. bio saborski stenograf, pravi učitelj vinkovačke gimnazije 1899., učitelj stenografije na sveučilištu 1895. Stanko Miholić napisao je metodičku knjižicu “Hrv. stenografija po sustavu Gabelsbergerovu” (1895.), “Ima li u gim. preterećivanja?” (1903.), niz članaka s povijesnim podacima “Stenografija u Hrvatskoj” u “Stenografu”, uz još druge manje članke i sastavke, više ocjena i bilježaka matematičkoga, fizikalnoga i filozofskog sadržaja u “Nastavnom Vjesniku”, rasprave “Čtyřicet let chorvatského i tésnopisu” i “Hrvatsko stenografsko društvo

u Zagrebu” u češkom časopisu “Sbornik Tesnopisny” (1901.), rasprave “Die Uebertragungen des Gabelsbegerschen Systems auf die slav. Sprachen” u berlinskom časopisu “Archiv für Stenographie” (1902.) i “Die sloven. Stenographie” (1903.).¹ Da je Miholić dao velik doprinos hrvatskoj stenografiji svjedoči i tekst o počecima stenografije u Hrvatskoj na mrežnim stranicama Hrvatskoga stenografskog društva.²

Križevčani su svojega zaslužnoga sugrađanina počastili tako što jedna ulica u gradu nosi Miholićevo ime. Ono što ne piše u službenoj Miholićevoj biografiji, a po čemu se ipak dade naslutiti odgovor na pitanje kako to da je Stanko Miholić pod svojim imenom predao mikovečki rukopis usmenih pjesama Matici hrvatskoj 1877., odnosi se na zanimljivo Miholićevo porijeklo. Naime, njegova je majka Matilda Miholić bila plemenitašica, rođena sestra velikoga križevačkoga sina, poznatoga hrvatskog opernog pjevača Alberta Štrige. Rodila se u Križevcima 1817. godine i kao starija je Albertova sestra bila njegova istomišljenica te je s veseljem čitala ilirske pjesme i pjesnike i jako se ponosila svojom narodnošću i jezikom, a govorila je čistom štokavštinom. Nakon očeve je smrti naslijedila njegovo imanje u Mikovcu. Godine 1856. kao Matilda pl. Štriga udala se za mjernika Antuna Miholića i za godinu je dana, 1857., rodila sina jedinca Stanka. Umrula je 1880. na svojem dobru u Mikovcu, a pokopana je na groblju u Svetom Petru Orehovcu.³ U križevačkoj je povijesti ostala zapamćena po tome što je bana Josipa Jelačića na glavnoj svečanosti u županijskoj dvorani, kada je 11. srpnja 1848. ban došao u Križevce, pozdravila te mu izgovorila stihove:

*“Vjera miloj otačbini,
Ljubiš rod svoj, ljubiš nas,*

¹ Prema: Znameniti i zaslužni Hrvati od 925 - 1925, Odbor za izdanje knjige, Zagreb, 1925., str. 188.

² „To naglo širenje stenografije iniciralo je potrebu osnivanja Hrvatskoga stenografskog društva 1882. Glavni organizator i inicijator osnivanja Hrvatskoga stenografskog društva bio je prof. Franjo Magdić koji je na osnivačkoj skupštini izabran za predsjednika. Odbor su činili akademski obrazovani građani, vrsni stenografski radnici. Magdić je taj svoj rad Prilagođenje Gabelsbergerova stenografskog sustava hrvatskome jeziku objavio 1864. godine u 10. izvješću kraljevske gimnazije i na taj način postavio temelj hrvatske stenografije. Kasnije je Magdić izdao još dva udžbenika Hrvatske stenografije i to, 1871, drugo izdanje 1881, a treće 1895. Hrvatsku stenografiju objavio je i Stanko Miholić 1894. Bilo je to vrijeme kad se stenografija podučavala u brojnim tečajevima na zagrebačkim školama tako da je stasala nova generacija mladih stenografa koji su se postepeno uključivali u rad novoosnovanoga stenografskog biroa Hrvatskoga sabora.“ Izvor: www.stenograf.hr.

³ Životopis Matilde Miholić, rođene Štrige, prema: Gundrum Oriovčanin, Fran, Doček bana Jelačića u Križevcu dne 11. srpnja godine 1848., Tisak dioničke tiskare, Zagreb, 1904., pretisak Ogranka Matice hrvatske Križevci, Križevci, 1991., str. 31.

*Ne daš da nam otmu ini
Pradjedova pravi glas!*²⁴

Jasno je, dakle, da 1857. godine rođeni Stanko Miholić rukopis nije napravio, ali je za pretpostaviti da je pjesme u Mikovcu 1860. zapisao netko od Stankove obitelji, možda njegova nacionalno osviještena majka Matilda, njegov otac Antun ili netko od obitelji Miholić-Štriga. Teško je vjerovati da bi u to doba, sredinom 19. stoljeća, pjesme po selu zapisivao itko drugi osim te pismene i nacionalno osviještene obitelji. Jer pismeni su ljudi tada na selu još uvijek bili rijetkost, a i cjelokupan se društveni život ne samo u Mikovcu, nego i u široj okolici, vodio oko obitelji Miholić-Štriga.

Pretpostavka je da je rukopis pjesama napravljen iz osobnih susreta sa seljacima pod dojmom preporodnih ideja i rodoljubnoga zanosa koji je vladao Hrvatskom, a posebno u obitelji Stanka Miholića. Činjenica da rukopis nema navedena imena kazivača, niti nema točnog datuma zapisa, govori o tome da je najvjerojatnije ispisan bez konzultiranja i upućivanja kako bi zapise trebalo oblikovati i koje bi podatke trebalo sadržavati te da je on plod isključivo osobnog interesa zainteresiranoga zapisivača ili zapisivačice. Također je pretpostavka da je taj rukopis godinama bio dijelom obiteljskoga arhiva obitelji Miholić-Štriga i da ga je Stanko Miholić kao mladić, kada je 1877. čuo ili pročitao poziv Matice hrvatske na skupljanje narodnih pjesama, poslao ili, budući da se tada već školovao u Zagrebu, osobno odnio u Maticu hrvatsku u Zagrebu pa je rukopis zaprimljen pod njegovim imenom.

2. Osobitosti rukopisa, nepoznate pjesme i inačice poznatih lirskih zapisa

Rukopis usmenoknjiževnih zapisa Stanka Mihalića danas se čuva u zbirci Matice hrvatske u arhivu Odsjeka za etnologiju HAZU u Zagrebu pod signaturom Matica hrvatska, br. 104, a u prijepisu ga čuva i Institut za etnologiju i folkloristiku pod signaturom IEF, rkp. 366.

U opisu prijepisa Instituta za etnologiju i folkloristiku piše: "Ova zbirka je napisana na listićima papira, formata 16". Svaka pjesma na posebnom papiriću. Pjesme su numerirane rednim brojevima, koji su identični sa brojkama ovoga prijepisa. Rukopis je u cijeloj zbirci isti. Sakupljač se nigdje nije potpisao, niti je zbirku

²⁴ Isto, Gundrum Oriovčanin, str. 22. Taj je njezin govor, kao i ljubaznu gestu upućenu banu Jelačiću što je još s nekoliko križevačkih plemenitašica držala stražu, kada je ban nakon susreta s Križevčanima odsjeo kod križevačkoga grkokatoličkog biskupa, opisao pjesnik Ivan Trnski u pjesmi „Prvi doček bana Jelačića u Križevcima“. Pjesmu vidi u: Gundrum Oriovčanin, str. 28-30.

datirao. Na omotu, u kojem su stavljeni listići ispisano je plavom olovkom drugim rukopisom ime sabirača: Miholić Stanko. To je izgleda onaj poznati profesor stenoigrafije sa gornjogradske gimnazije u Zagrebu. U Matičinom štampanom popisu rukopisa navedeno je, da zbirka potječe iz god. 1860. U ovom prepisu prepisane su sve pjesme pod istom numeracijom kao i u originalu. Pravopis nije mijenjan, samo su ispravljene tu i tamo interpunkcije, i velika slova su izmijenjena na početku stihova sa malim tamo, gdje stih ujedno ne počinje novom rečenicom. Bilješke koje se odnose na način pjevanja, stavljene su u zaporke. Pjesme nemaju u rukopisu naslova, nego je iznad svake napisano ime mjesta Mikovec što je u prepisu ispušteno. Pjesma br. 27 je iz Zamladinca.”

Na početku je zbirke alfabetsko kazalo po prvim stihovima pjesama, a onda se pjesme nižu onako kako su prikupljene na način da pjesma nema naslov, već se naziv pjesme povezuje s prvim stihom pjesme. Svaka je pjesma označena svojim brojem. Tako, primjerice, prva pjesma u rukopisu početnoga stiha “Lepo ti je rano uraniti” ima signaturu: S. Miholić, Matica hrvatska, br. 104, red. br. 1, a posljednja 38. pjesma početnoga stiha “Oj jabuka zelenika” ima signaturu: S. Miholić, Matica hrvatska, br. 104, red. br. 38., s tim da pjesma pod rednim brojem 15 ima dvije inačice, prva koja započinje stihovima “Išel Ive na pašu” označena je rednim brojem 15a, a druga koja započinje stihovima “Kinčeno nebo zvezdami” označena je rednim brojem 15b. Eventualni komentari napisani su ispod pjesme. I baš ispod pjesme pod rednim brojem 15b “Kinčeno nebo zvezdami” piše sljedeće: “Ovu pjesmu čuo sam prije desetak godina po prilici ovako pjevati. Varijacija pjesme br. 15a.”

Taj podatak ponovno poziva na promišljanje o identitetu zapisivača. Je li tu rečenicu napisala osoba muškoga spola koja je ispisivala zbirku 1860. godine ili je tu inačicu, kada je možda rukopis prepisivao i priređivao za Maticu hrvatsku, napisao sâm Stanko Miholić, umetnuvši inačicu pjesme kao obogaćenje zbirke? Autorica ovoga rada sklona je mišljenju da je inačicu umetnuo Stanko Miholić zato što je ispod pjesme br. 3 koja započinje stihovima “Polegala, polegala trava detelina” zapisan tekst: “Čini mi se da manjkaju jedan ili dva stiha, koje naći nisam još mogao, putuje se naime k njezinu dragomu. Prve dvije riječi svakoga stiha se opetuju.” Očito je da je te riječi napisao Stanko Miholić kada je sređivao i prepisivao zbirku za pohranu u Maticu hrvatsku. Takav komentar ne bi napisao onaj koji je pjesmu slušao od kazivača i zapisivao je jer bi u slučaju nejasnoća kazivača zamolio za pojašnjenje. Sigurno je da su barem neke od tih pjesama zapisane kada su se pjevale jer ispod nekoliko se pjesama upućuje na to što treba i kada ponoviti ako se pjesma pjeva. Tako, primjerice, ispod pjesme br. 12 “Odi sim odi sim kraljeva sestrice!” piše da se “prve dvije riječi svakoga stiha opetuju pri pjevanju”, ispod pjesme br. 23 “Sva se sila na Francuza digla” piše: “Svaki stih se u pjevanju opetuje predmetnuv mu riječ ‘hej’”, a ispod pjesme br. 36 “Gjurdjek nam je kres naložil” piše: “Poslije svakoga stiha pjeva se pripjev: ‘Na Gjurdjevo na večer na večer.’” Ima

još pjesama ispod kojih piše da se neki od stihova u pjevanju ponavlja.

Rukopis je sastavljen od uglavnom kraćih lirskih pjesama, od kojih su neke poznate na širem hrvatskom kajkavskom prostoru pa ih se u raznim inačicama može čuti u različitim hrvatskim krajevima. Takve su primjerice pjesme: "Lepo ti je rano uraniti", "Polegala, polegala trava detelina", "Devojčica cvetje brala pak je zaspala".

3. Jezik i sadržaj rukopisne zbirke

Sve su pjesme napisane na kajkavskom narječju. U rjeđim slučajevima, vjerojatno pod utjecajem sve snažnijeg utjecaja štokavštine i marginalizacije kajkavštine u 19. stoljeću, u pokoju se pjesmu ubaci pokoji štokavski stih ili se unutar kajkavskoga stiha ubaci pokoja štokavska riječ. Primjer za to je pjesma br. 11 početnoga stiha "Tica sedi sred luga":

*"Nemoj mene ustreliti
ja ti hoću povedati."
- Šta mi očeš povedati? -*

Pjesma broj 29 stvorena je pod utjecajem slovenske kajkavštine:

*"Skupa sme se stali fantiček moj.
Kaj pa bu za froštukel, fantiček moj."*

Sadržajem su pjesme veoma raznolike. Većina je pjesama ljubavnoga karaktera. Pjeva se o tome da je grijeh djevojku ljubiti pa je ostaviti (br. 1, "Lepo ti je rano uraniti"), o tome kako se junaku u ljubavi ne može vjerovati (br. 2, "Šetala, šetala Nanika divojka"), kako je djevojka junaku nahranila konja (br. 3, "Polegala, polegala trava detelina"), o planiranju zajedničke budućnosti (br. 4, "Jaše, jaše mlad junak"), o tuzi djevojke što se ljubljeni oženio drugom (br. 7, "Devojčica cvetje brala pak je zaspala"), o tome da nije dobro ženiti staru ženu (br. 11, "Tica sedi sredi luga").

Nekoliko je pjesama opterećeno trajnim nezadovoljstvom hrvatskoga naroda što njime gospodare drugi narodi, ponajprije Mađžari (br. 5, "Oj Dubice novi varaši!"). Motivi takvih pjesama vezani su primjerice uz majčinu tugu što je sina dala caru (br. 8, "Brodarkinja vodu gazi") ili što je sin poginuo u Budimu (br. 9, "Mladi prelučani sineka zaklali").

Nekoliko je pjesama inspiriranih vinom i vinskim radostima (br. 14, "Oj Marice krčmarice", br. 33, "Pi bratec pij", br. 34, "Le ga pij, le ga pij", br. 35, "Bog nam je stvoril zemlicu"), a jedna je pjesma u rukopisu prigodna, vezana uz pjev u prigodi blagdana i običaja Đurđeva (br. 36, "Đurđek nam je kres naložil").

Miholićeva zbirka lirskih pjesama nije objavljena u zbornicima Matice hrvatske, no rukopis je spomenut u šestom zborniku. Pod brojem 97 i uz naslov "Marko hoće Šokicu" na str. 391 stoji: "Štokavskih pjesama ovoga motiva ima među Matičinim zbornicima vrlo mnogo, a kajkavska nalazi se u Miholića (iz Mikovca kraj Križevaca, br. 16) jedna od 12 stihova, u kojoj majka hoće, da ženi svoga sina Iveka.

*"Ive s glavum kreće,
Magjarkinje neće;
Ive z glavum kreće,
Da Turkinje ne će;
Ive z glavum kreće,
Da on lubu oće."*⁵

Zaključak

Bez obzira na sve neodumice oko identiteta zapisivača zbirke od 38 lirskih kajkavskih pjesama iz sela Mikovca u današnjoj općini Sveti Petar Orehovec, petnaestak kilometara udaljenog sjeverno od Križevaca prema Kalniku, činjenica je da je taj rukopis prva rukopisna zbirka lirskih pjesama iz križevačkoga kraja kojoj se zna točan lokalitet. Ranije su pjesme iz Križevaca zapisali Ivan Kukuljević Sakcinski (1847.) i Đuro Deželić sa suradnicima (1857. -1859.), ali bez istaknutih konkretnih lokaliteta, a kako su administrativne granice križevačkoga kraja u tom vremenu bile vrlo široke (Križevačka županija, Križevačka pukovnija), niti nije sigurno da je ta građa prikupljena baš u križevačkoj potkalničkoj sredini. Ova je zbirka nastala veoma rano, 1860. godine, a nakon poticaja Matice hrvatske na prikupljanje narodnih pjesama 1877. godine, dvadesetogodišnji je Stanko Miholić rukopis predao Matičinu uredništvu. U rukopisu su lirske kajkavske pjesme, nemaju naslov, već im se ime određuje po prvom stihu, svaka je pjesma zavedena pod rednim brojem i u njima prevladavaju tipični motivi lirske pjesme: ljubavna veselja i ljubavni jadi, vinske radosti te žal za sinovima koji se bore pod mađarskom krunom. Rukopis se čuva u zbirci Matice hrvatske u arhivu Odsjeka za etnologiju HAZU pod brojem MH 104. U cijelosti je prepisana, a prijepis se čuva u Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, IEF, rkp. 366.

⁵ Hrvatske narodne pjesme. Ženske pjesme, knjiga šesta, sv. 2, ur. Nikola Andrić, Matica hrvatska, Zagreb, 1914., str. 391.

Izvori i literatura

Gundrum Oriovčanin, Fran, Doček bana Jellačića u Križevcu dne 11. srpnja godine 1848., Tisak dioničke tiskare, Zagreb, 1904., pretisak Ogranka Matice hrvatske Križevci, Križevci, 1991.

Hrvatske narodne pjesme. Ženske pjesme, knjiga šesta, sv. 2, ur. Nikola Andrić, Matica hrvatska, Zagreb, 1914., str. 391.

Narodne pjesme iz Mikovca, občina Sv. Petar pod žup. Križevci, 1877. (1860), MH 104, 48. str., prijepis IEF, rkp. 366.

Znameniti i zaslužni Hrvati od 925 - 1925, Odbor za izdanje knjige, Zagreb, 1925., str. 188.
www.stenograf.hr

KAJKAVIAN ORAL LITERATURE NOTATIONS BY SLAVKO MIHOLIĆ

By Tanja Baran, Zagreb

Summary

The Kajkavian oral literature manuscript undersigned by Stanko Miholić and received by Matica hrvatska in Zagreb in 1877 is contextualized and analysed in the paper. It is about 38 lyrical poems in the Kajkavian dialect noted down and originating from the village Mikovec in the town of Križevci area. Questions are raised about the identity of the person who noted down the collection in the manuscript, and the manuscript matter is classified as to themes and content. The language is analysed as well as the lyrical poem style, and some characteristics of the manuscript are pointed out.

The conclusion is that the manuscript collection had been made in the inspiring atmosphere of the 19th century when oral literature was widely noted down, and that it was handed over to Matica hrvatska following its invitation made in 1877 for collecting oral literature material throughout Croatia.

Key words: oral literature manuscript; lyrical poems; Kajkavian dialect; the town of Križevci area; Matica hrvatska